

KÜLÖNFÉLÉK.

Szilágyi-emlékünnepegy és emléktábla-leleplezés.

Szilágyi Sándor nagyérdemű történetírónk halála 1899 jan. 13-án benső részvétet keltett országszerte; főkép a főváros tudományos köreiben és szülővárosában Kolozsvárt, a hól nevedett, írói pályafutását kezdte s mely iránt ő a fiúi szeretet meleg ragaszkodásával viseltett egész életén keresztül. Temetése után legrégebb barátja és íróvársa *Kövér László* s tanítványa *Szádeczky Lajos* mozgalmat és gyűjtést indítottak abból a célból, hogy Szilágyi Sándor születési háza Kolozsvárt emléktáblával jelöltessék meg s emlékezetére szülővárosában valamely culturalis célra alapítvány tétessék. Szilágyi kolozsvári és erdélyi tisztelői, barátai csakhamar összeadtak annyi összeget, melyből egy emléktábla költsége s egy szerény alapítvány kikerül.

Az emléktábla elkészülvén, beillesztetett az ev. ref. collegiummal szemben álló Belfarkas útcai 17. számú emeletes ház földszinti két ablaka közé, a melyen keresztül Szilágyi Sándor először látta meg a napvilágot.

A tábla ünnepies leleplezése nov. 2-án történt egy kegyeletes emlékünnepegy után, melyet az ev. ref. collegium dísztermében tartottak meg. A rendezők azért választották a tudománynak ezt a csarnokát, mert e collegiumban tanult Szilágyi Sándor s itt tanította atyja és nagyatyja a történelmet, mint az ősrégi collegium nagyírű tanárai.

Az emlékünnepegyre a tudományos intézetek, társulatok képviselői s Kolozsvár intelligens közönsége és a tanuló ifjúság zsúfolásig megtöltötte a dísztermet. A Szilágyi család részéről megjelent az ünnepelt legkedvesebb rokona, neveltje, nővérének unokája, Szűcs Olga úrnő, férjével Mayer Gyula orsz. levéltári tiszttel; a M. Tud. Akadémia részéről dr. Marczali Henrik történetíró; a Magyar Történelmi Társulat képviselével megbízta dr. Márki Sándort, a M. Heraldikai és Genealogiai Társulat leküldötte titkárát, dr. Schönherr Gyulát, a ki egyúttal a könyvtárak és muzeumok orsz. főfelügyelőségét is képviselte; a budapesti egyetemi könyvtár képviselőjéül felkérte dr. Erdélyi Pált. A kolozsvári tud. egyetemet dr. Vályi Gábor rector és Fabinyi Rudolf prorector képviselték; a bölcsészet, történet és nyelvtudományi kar dr. Csengeri János dékánnal és dr. Schilling Lajossal, Kolozsvár városa dr. Nagy Mór h. polgármesterrel

és dr. Esterházy László főjegyzővel képviseltette magát. Ott volt az ev. ref. collegium tanári kara testületileg, az unitárius collegium több tanára s Szilágyi Sándor legrégebb barátjai közül Kőváry László történetíró, Ferencz József unitárius püspök, Szabó Sámuel, Pánczél fogarasi ref. lelkész stb. stb. Táviratilag fejezték ki lelkileg részvételüket Károlyi Árpád, Thallóczy Lajos, Szalay László és Hodinka Antal, Szilágyinak Bécsben lakó tanítványai és tisztelői.

Az emlékünnepelet az ev. ref. collegium ifjúságának dalköre nyitotta meg a Szózat éneklésével, melyet a közönség felállva hallgatott.

Azután *dr. gr. Kun Géza* tartott meleg szeretettől sugalt, magas szárnyalású megnyitó beszédet, melyben a Szilágyi család tudományos szellemét s e szellem utolsó örökösének, Szilágyi Sándornak érdemeit méltatta. (Ld. az Erdélyi Múzeum jelen füzetében.)

Az emlékbeszédet Szilágyi Sándor történetíró iskolájának egyik legrégebb tagja, hosszabb ideig mellette élő munkatársa, *Szadeczky Lajos* tartotta, a hálás tanítvány szeretetével méltatván a tudós érdemeit és hozzá intézett leveleiből vett idézetekből megelevenítván a szeretetre méltó ember jellemrajzát, lelki nagyságát, kedélyének örökifjú frissességét, egyéniségének varázsát.

(Az emlékbeszéd az Erdélyi Múzeum jelen füzetében olvasható).

Az emlékünnepelet a collegiumi dalkör alkalmi éneke fejezte be.

Az emlékünnepelet után következett a collegium épülete s a szemben lévő tanári ház előtt az emléktábla leleplezése.

Ezt az ev. ref. theologiai facultás ének és zenekara nyitotta meg a Szózat eléneklésével, melynek magasztos dallamát levett kalappal hallgatta a nagyszámú közönség.

Azután *dr. Török István* a collegium történettanára tartotta a következő szép leleplező beszédet:

„*Mélyen tisztelt közönség!*

Magyarországon a kegyeletnek látható jeleit alig száz éve emelik. Csak rendkívüli esetben melegült föl a nemzet szíve s állott készen áldozatra is, hogy emlékeket állítson jelesének. De ma már nemcsak a régmúlt idők dicső alakjait, hanem a jelenkor érdemes munkásait is megtiszteli a hálás közönség.

Id. Szilágyi Ferencz, ifj. Szilágyi Ferencz és Szilágyi Sándor neve száz évig hangzott kellemesen a magyar tudományosság és történetirodalom terén. Erdély volt hazájok, Erdély történelme érdekelte mindhármukat s egymás vállain emelkedve szolgálták a hazát.

E lakás földszinti falai közt született Szilágyi Sándor, ezzel szemben, a tudomány és vallás csarnokában tört ki szívéből a tudomány- és hazaszeretet lángja, mely lankadás nélkül lobogott élete utolsó pillanatáig. Tehát ez a hely legméltóbb arra, hogy Szilágyi Sándor neve itt tündököljön s századokon át, itt táplálja az ifjúság

szívében azt a szilárd meggyőződést, hogy szakadatlan és mindig lelkes munkával lehet nagygyá és boldoggá tenni e hazát.

Ha lehullott a lepel az emléktábláról, kérem Sárkány Lajos dr. igazgató tanár urat a kolozsvári reformatum collegium képviselőjét, vegye át ez emléktáblát kegyelettel s azzal a meleg szeretettel, mely a megdicsőült rokonainak, barátainak, tisztelőinek szívét most átjárja; őrizze híven s adja át utódainak sértetlenül.“

A beszéd után szétvált a táblát elfedő függöny s látni engedő a fekete gránit táblát, fehér kő keretben, emez egyszerű, de sokat jelentő felírással:

Az emléktáblát a collegium nevében és gondozása alá, az ev. ref. főgymnasium igazgatója *dr. Sárkány Lajos* vette át a következő szép szavakkal:

„Tisztelt ünneplő közönség!

A jó barátoknak, a nemzet tudósát tisztelőknak ünnepe a collegium ünnepévé lett. A mi feladatunk, hogy ezt a drágakövet, a kegyelet emlékét megőrizzük, átadjuk utódainknak. De nemcsak követ örzünk és fogadunk be collegiumunk kincsei közé, hanem különösen a hozzá fűződő eszmét, a szellemi tartalmat.

Két emléktáblánk van egymással szembeállítva: egyik 100 év óta díszíti a collegium homlokát, s rajta van „Litteris et Pietati Sacrum“; a másik most állíttatott fel, rajta van Szilágyi Sándor emlékezete, s bizony az új méltó a régi emléktáblához.

Tudásával, nagy munkásságával, a haza és egyház iránti szeretetével érdemelte ki Szilágyi Sándor az itt maradtak kegyeletét és most az ő emlékét jelölő táblával szelleme visszajött oda, a honnan kiindult fényes útjára, a tudomány csarnoka és az istenháza mellé. Az a Pietas, mely collegiumunk irányát megszabja, kötelez, hogy emlékét szívünkbe zárjuk.

A fölöttünk lebegő szellem elmondhatta: „exegi monumentum aere perennius“, mert egész élete örök emlék, élő példánykép.

Megőrzésre átveszszük az emléktáblát azzal az óhajttal, hogy tanítványaink közül vajha minél többen választanák mintaképpül Szilágyi

Sándort, mert akkor jól teljesítettük a haza és egyházunk iránti kötelességeinket.“

A kegyeletes ünnepélyt az egyetemi dalkör fejezte be a *Hymnus* eléneklésével.

Az ünnepély egész lefolyása méltó volt az ünnepelt szelleméhez. Nem a külső fény ragyogása, de a benső melegség, az önzetlen szeretet és kegyelet megnyilatkozása volt az, mely a tudomány és hazafiság szolgálatában szerzett érdemeket megbecsüli a siron túl is és az eszményi törekvések elé példányképet kíván állítani a múltak emlékeiből a jövődönék.

A Szilágyi Sándor-émlékalap alapító levele.

Szilágyi Sándor nagyérdemű történetírónk 1899 jan. 13-án történt halála után gyűjtést indítottunk az ő kolozsvári születési házának emléktáblával való megjelölése és az ő nevére teendő emlék-alapítvány létesítése céljából. — Sz. S. tisztelői és barátai adományaiból csakhamar összegyűlt annyi összeg, hogy az emléktábla költségein kívül egy szerény emlék-alapítványt tehetünk Szilágyi Sándor nevére.

Begyűlt összesen (a mellékelt számadás szerint) . . 375 k 38 f.

Ebből kiadás a tábla és ünnepély költségeire . . 98 „ — „

Maradt összesen . . 277 k 38 f.

Ezt az összeget átadjuk a kolozsvári ev. ref. collegium igazgatóságának *Szilágyi Sándor emlék-alap* címen, azzal a rendeltetéssel, hogy az további gyűjtés és kamatoztatás által 400 koronára emeltessek s midőn az alap ezt az összeget elérte, annak évenkénti kamatát jutalmúl az a főgymnasiumi tanuló kapja az évzáró ünnepélyen, a ki első sorban a hazai-, vagy másodsorban az egyetemes történelemből a legjobb előmenetelt tanúsította.

A jutalom odaítélését a tanári kar a szaktanárok megokolt véleménye alapján döntse el és pedig főtekintettel a VIII. osztályt végző tanulókra, mint a kik érettségöknél fogva legjobban méltányolhatják az emlék-alap erkölcsi becsét, de ha ezeknél az alsóbb osztályiak között viszonylag érdemesebb találkoznék: az is kaphatja a jutalmat.

Ez alapító levél két eredeti példányban állíttatván ki, egyik a collegium levéltárában helyeztetik el, a másik az erdélyi ev. ref. egyházkerület igazgató tanácsánál, hogy ez az emlékalapítványnak rendeltetése céljára fordítását az új nemzedékek során át is ellenőrizze.

Kelt 1900 november 12-én.

A Szilágyi emlékünnepély rendező bizottsága:

Dr. gr. Kaun Géza.

Köváry László.

Dr. Szádeczky Lajos.

Dr. Sárkány Lajos.

Dr. Török István.

Elszámolás a Szilágyi-emlékre gyűjtésről.

Begyűlt összesen az adományokból és azok időközi kamataiból 375 k. 38 fl.
 Kiadás az emléktáblára és ünnepély költségeire. 98 " — "

Maradt összesen. 277 k 38 fl.

Ezen összeg átadatott a kolozsvári ev. ref. collegium igazgatóságának a *Szilágyi Sándor-emlékalap* céljaira a részletes elszámolás és az alapító levél kíséretében.

Az adományok az Erdélyi Múzeumban időközönként nyilvánosan nyugtáztattak. Ezek alapján és a kiadási számlákból a végleges elszámolást összeállította
Szádeczky Lajos.

A számadásokat látta :

Dr. gr. Kuun Géza.

Köváry László.

Kolozsvártt, 1900. nov. 12.

Ujabb értekezések és emlékbeszédek.

Gróf Kuun Géza: Ismereteink Tibetről. (Budapest. M. T. Akadémia. 1900.) Nagyevű tudósunk, a keleti nyelvészetnek hazánkban elsőrangú művelője. e nagybecsű alkalmi beszédében, melyet Kőrösi Csoma Sándor emlékének szentelt a Duka Tivadar féle aladitvány intencióinak megfelelőleg, röviden, saját széleskörű ismeretére, Csoma Sándor dolgozataira támszkodva és a legújabb útazók (Széchenyi Béla gr, Lóczy) munkáinak figyelembe vételével összegezi Tibetről való ismereteinket, mely még most is egyike kontinensünk legkevésbé ismert részeinek. Alkalmi beszédében megtaláljuk Tibet földrajzi viszonyainak, flórájának és faunájának ismertetését, kiterjeszkedik a benne a szerző Tibet néprajzára, társadalmára, nyelvére, vallására, sőt történelmére is. Hogy aránylag mégis ily részletes ismeretünk van Tibetről, abban nagy érdeket szerzett magának a külföldtől is kellőleg méltányolt hazánkfia Csoma Sándor „a jelesek jelese, mártyr és győző, a hazai tudományok díze és örök büszkesége“. Függetlenül járúl a műhöz Abu—L—Gházi s más arab írók Tibetről szóló tudósítása, melyeket a szerző eredetiben is hű fordításban közöl.

Pór Antal: Nagy Lajos király szövetségese IV. Károly császár ellen 1362-ben. (Budapest. Athenaeum. 1900.) Az Anjouk történetének szerenésés kezű bűvára Pór Antal érdemes munkát végzett, midőn Nagy Lajos IV. Károly német császár ellen szövetségését tárja elének. A szövetség oka Dlugoss szerint azon szóbeli sértésben rejlik, melyet idősb Erzsébet királyné ellen a császár elkövetett akkor, midőn azt állította róla, hogy „kevésbé szerény“. Természetes, hogy e sértés nem lehetett kizárólagos ok nagyobb szabású háborúra s tényleg Lajosnak volt elég más oka is a német császárra neheztelnie.

Hyen causa belli volt az aquilėjai patriarchaság, melylyel nemcsak maga Nagy Lajos, hanem I. Károly is szövetségben állt. E patriarchaság birtokba vétele volt azonban Habsburgi IV. Rudolf hercegnek is egyik terve, ki tudta, hogy célját csak úgy éri el, ha megnyeri tervének a császárt. IV. Károlylyal Budweisben tényleg szövetségre is lépett 1361. jun., és erre támaszkodva el is fogatta a patriarchát. E tény nyílt megszerzése volt az 1360. szept. 5-iki esslingeni szövetségnek, s ez okozta, hogy Nagy Lajos is nagyobb szabású háborúra gondolt, első sorban lengyel segély igénybevételével. Hogy a tényleg megindult háborúnak még sem lett különösebb eredménye, annak oka egyrészt IV. Károly császár feleségének 1362. jul. 15-én történt halála, másrészt pedig IV. Rudolf hercegnek a császártól való elpártolása, melyek miatt a császár békét óhajtott; ezt azonban V. Orbán pápa közreműködésével csak 1364. febr. 10-én sikerült formálisan megkötni.

Ugyancsak Nagy Lajossal foglalkozik :

Fraknói Vilmos: Petrarca és Nagy Lajos. (Budapest. M. T. Akadémia. 1900. Értekezések XIX. K. 2. sz.) E kis értekezésben Fraknói új adatok alapján rajzolja a Petrarca és Nagy Lajos viszonyát: helyreigazítja Wenczel Gusztáv és Pór Antal téves véleményeit, kik szerint Petrarca Mátyásnál, mint diplomata megfordult volna. De kárpótól e veszteségért annak felderítésével, hogy Nagy Lajos nápolyi hadjáratának megakadályozására a szentszék Petrarca diplomaciai segítségét vette igénybe, melyet egy még kiadatlan pápai levél bizonyít. Petrarca küldetésének célja az volt, hogy megakadályozza Nagy Lajos királyunknak Olaszországba való benyomulását, vagy legalább is az olasz fejedelmeket visszatartsa attól, hogy hozzá csatlakozzanak. Ezek között legnagyobb jelentőséggel Verona urai Scala Albert és Mastino birtak, mert Nagy Lajosnak szárazföldi útjában tőlük kellett először engedélyt kieszközölni arra, hogy az ő területükön, mely Feltrétől Pármáig terjedt, átvonulhasson. Petrarca küldetésével azonban elkésett, Verona urainak politikai állásfoglalására befolyást nem gyakorolhatott, kik, — mint ismeretes — királyunkat barátságosan fogadták. Hogy a költő személyesen találkozott-e Nagy Lajossal, arra nézve az ő iratai nem nyújtanak tájékoztatást; de hogy követsége nem felelt meg a pápai szentszék várakozásának, tény; ő maga sem titkolja barátai előtt, hogy egyaránt rossz politikusnak és rossz gazdának tartja magát.

Tóth Lőrincz: Emlékbeszéd Horvát Boldizsár r. tagról. (Budapest. M. T. Akademia. 1900. Emlékbeszédék. X. k. 5. sz.) A nyolczvanöt éves Tóth Lőrincznek politikai közéletünk nagy alakjáról, Horvát Boldizsárról tartott emlékbeszédében érdekes és tanulságos jellemzését találjuk e politikusnak, kinek működése nagyrészt a Deák-aerába esik. Horvát határozott álláspontot foglalt Deák Ferencz bölcsen közvetítő véleménye mellett, hogy az osztrák uralom alatt idegennel helyettesített magyar jogot és törvénykezést tisztán és egészben visszaállítani, a szerzett magánjogok fentartásának szüksége miatt, nem szabad, hanem, hogy ez utóbbiak megóvása tekintetéből érvényben kell hagyni az életbe léptetett osztrák törvények és pátensek néhány czélszerűnek bizonyult és az életbe már beolvadt rendeleteit, így különösen a telckkönyvi rendszert, s az ezzel szerves kapcsolatban levő némely osztrák magánjogi törvényeket, melyekre időközben a tulajdon és birtokjogok alapítottak. Mint igazságügyminiszter nevéhez fűződik a magyar nemzet jogéletének újjáalakítása, melynek legszebb emléke az 1869. IV. t.-cz. „a bírói hatalom gyakorlásáról“, melyben elválasztotta a törvénykezést a közigazgatástól; megszüntette az első folyamodású bírának korteskedés útján és a szükséges minősítés tekintetbe vétele nélkül eszközölt u. n. szabad választását; kimondotta a bírák elmozdíthatatlanságát, át nem helyezhetőségét a kormány hatalmával szemben stb. Fontos még az 1871. LII. t.-cz. melyben úgy a bűnvádi, mint a rendőri esetekben eltörölte a lealázó testi fenyítéket, a botot, a derest s a bilincs alkalmazását. Örök dicsősége igazságügyi kormányának annak a valóban szabadelvű bírói szervezetnek megalapítása, melyben hazai igazságszolgáltatásunk ma is mozog, mely szervezetben az újkor ide vonatkozó legjobb reformelveit vitte keresztül.

Hegedüs István: Emlékbeszéd Ábel Jenő felett. (Budapest. M. T. Akadémia. 1900. — Emlékbesz. X k. 4. sz.) Hegedüs emlékbeszédében a fiatal korában elhunyt filologusunk Ábel Jenő (1858—1889) emlékének áldoz. Annak a solidaritásnak volt Ábel egész életével, egész működésével, sőt utolsó konstantinápolyi útjával is képviselője, mely a magyar tudományt a szerencsésebb nyugat tudományával egybekapcsolja. Ábel az igazi magyar tudós eszményét igyekezett megvalósítani akkor, midőn a renaissance kutatása közben e kötelekeket kereste fel, mikor rövid életében óriási fáradsággal és teljes tiszteletet érdemlő szorgalommal összegyűjtött adatokkal mutatta

ki, hogy nemzetünk mindig benne volt a haladás folyamában, soha a kultúra útjában nem állt, de azt védve, azért küzdve avval benső szövetségben naponta több és több jogot szerzett ahhoz a földhöz, melyet hódító kardjával magának a Kárpátok közt kiharított. Másrészt azonban Ábel a korunkban megindult filológiai irodalmunknak egyik leghatásosabb és legképzettebb tagja, kinek emléke élni fog munkáiban!

Mahler Ede: II. Ramses, az Exodus Faraója. (Budapest. M. T. Akadémia. 1800. Érték. XVIII. K. 9 sz.) Jeles egyptológusunk ezen értekezésében megállapítja az Exodus (Mózes II. könyve) Faraójának személyét, kiben a német tudósok, élükön Lepsiussal Merneptah királyt vélik felismerni. Véleményük mellett szól látszólag a Flinders-Petrie-től nem régiben felfedezett emlékoszlop, mely Merneptah királynak győzelmi énekét tartalmazza, a mennyiben az emlékoszlopon felsorolt népek között az „Izrael“ neve is előfordul. Mahler azonban arra az eredményre jut, hogy azon feltevés, mely szerint Izraelnek Egyiptomból való kivonulása Merneptah idejében történt, nem helyes, annak már sokkal előbb kellett történie. Szerinte az Exodus Merneptah előde II. Ramses alatt ment végbe, s ennek egyik fia vette üldözőbe Izrael népét, midőn ez Pi-hachiroth előtt Migdol és a tenger között táborozva le akart telepedni, s ki azután számos egyptomival itt lelte halálát, Mahler a Mózes névben nem héber, hanem egyptomi nevet keres. (Mes-Mosis = gyermek.) Igyekszik azonfelül megállapítani az Exodus idejét is, mely szerint az az 1335-ik év márczius havának 27. napján történt Kr. e.

Ferenczy Gyula: A civilizáció bölcsője. A Nilus és Eufrates mellékeinek legrégebb történelme. (Debreczen. László Albert. 1900.) Ferenczy e nagy elődjének Lugossy József emlékének ajánlott derék értekezésével a világtörténelemnek nálunk kevésbé művelt ágát gazdagítja: az ó-kori keleti kulturnépek történetét. Célja a külföldi tudósok kutatásaira támaszkodva kimutatni, hogy a civilizáció bölcsője az Eufrates partjain ringott s onnét ültették azt által a Nilus vidékére. E tekintetben Hommel véleményét fogadja el Lepsiussal és Meyerrel szemben. Műve három „könyv“-re oszlik. Az elsőben Egyiptom földének kialakulásával és őskorszakbeli népével foglalkozik és azt a kérdést iparkodik eldönteni, hogy honnét népesült be a Nilus völgye és hogy a kőkorszak kulturája, a föld és a természetes környezet alapján megmagyarázható-e az őstörténelmi Egyiptom művelt-

sége? Ferenczy arra az eredményre jut, hogy a civilizáció bölcsője a Tigris és Eufrates partjain ringott és onnan Egyiptomba a neolitikor végén előbb a deltában feltűnő békés jövevények, majd később a Felső Egyiptomot alapító turáni eredetű vörös-barna bőrű népek, az u. n. *szumirok* hozták, kik a Nilus völgyébe Arábián s a Veres-tengeren keresztül jutottak s a történeti Egyiptomot alapították. A második könyvben részletesen szól két részben a szumirokról, erről a turáni nyelv és fajrokonság körébe vonható ősnépről. Elég részletesen adja azután elő a szumir nép vallását, nyelvét, társadalmi és politikai szervezetét s nagy vonásokban vázolja a szumirság külső történetét s a Nilus- és az Eufrates-parti civilizáció legrégebb összeköttetéseit. A harmadik könyvben a Tigris és az Eufrates partjain alakult államok legrégebb és lehetőleg oknyomozó történetét adja egészen a fáraokkorabeli Egyiptom megalakulásáig. Végül összegez s arra az eredményre jut, hogy *a két folyamközi kultúra volt az első, az eredeti, mert ezt a feltételt igazolják a leletek, erre mutat az egyházi, állami és társadalmi élet terén sok megegyező jelenség, a mennyiben pl. ugyanazok a régi isteni lajstromok, hasonló Egyiptom s a két folyamköz városainak, államainak kialakulása, a királyi méltóság, a faraó címe, az udvari méltóságok, a papságnak az államhoz való viszonya, a család, a nők kiváltságos helyzete, a jogszokások és a ruházkodás s végül a nyelv és az írás.*

Thallóczy Lajos: Nagy Lajos és a bulgár bántság cz. tanulmánya, melyet eredetileg a Századokban közölt, különlenyomatban is megjelent. Új szempontokból fejtegeti Nagy Lajos balkáni politikáját, megvilágítja a bolgárországi magyar bántság keletkezése, elenyészte történetét s néhány érdekes adatot nyújt Havasalföldre magyar hűbérisége s a fogarasi oláh betelepítés kérdéséhez.

Lukinich Imre.